

OILA INSTITUTINING HUQUQIY TARTIBGA SOLINISHI: TARIXIY TAJRIBA, AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY MODELLAR HAMDA KONSTITUTSIYAVIY- HUQUQIY HIMOYA

Lutfullayeva Feruza Boboqulovna

TDYU huzuridagi M.S.Vosiqova nomidagi akademik litseyning huquq fani o'qituvchisi, Mustaqil tadqiqotchi

E-mail: flutfullayeva578@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada oila institutining tarixiy shakllanishi va rivojlanish jarayonida oila huquqining transformatsiyasi, an'anaviy va zamonaviy oila modellari o'rtasidagi huquqiy muvozanat muammolari hamda oila institutining konstitutsiyaviy va xalqaro-huquqiy himoyasi masalalari kompleks va tizimli tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda oila huquqining evolyutsiyasi ijtimoiy taraqqiyot, davlat siyosati va inson huquqlari konsepsiyasi bilan uzviy bog'liqlikda yoritilib, zamonaviy huquqiy tizimlarda oilani muhofaza qilishning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: oila instituti, oila huquqi, huquqiy evolyutsiya, oila modellari, huquqiy muvozanat, konstitutsiyaviy kafolatlar, xalqaro huquq.

Oila jamiyatning biologik, ijtimoiy, ma'naviy va huquqiy davomiyligini ta'minlovchi fundamental institutlardan biri hisoblanadi. Har qanday jamiyatda oilaning barqarorligi ijtimoiy taraqqiyot, demografik xavfsizlik va ma'naviy qadriyatlarning uzluksizligini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois oila institutining huquqiy tartibga solinishi jamiyat rivojlanish darajasi, davlatning siyosiy-ijtimoiy yo'nalishi hamda huquqiy madaniyatining ko'rsatkichidir.

Zamonaviy globallashuv, urbanizatsiya va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi sharoitida oila institutiga bo'lgan yondashuvlar sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Natijada oilaviy munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy normalar ham doimiy ravishda takomillashib, yangi ijtimoiy chaqiriqlarga moslashishni talab etmoqda.

Tarixiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, dastlabki jamiyatlarda oila institutining huquqiy tartibga solinishi yozma qonunlarga emas, balki urf-odatlar, diniy e'tiqodlar va axloqiy me'yorlarga asoslangan. Bu davrda oila ijtimoiy birlik sifatida qabila va urug' tuzilmasining ajralmas qismi bo'lgan.

Qadimgi jamiyatlarda, xususan, Rim huquqida oila huquqi *patria potestas* instituti orqali tartibga solinib, oila boshlig'ining mutlaq hukmronligi tan olingan. Sharq huquqiy an'analari esa oilaviy munosabatlar shariat va urf-odat normalari bilan mustahkamlangan bo'lib, bu normalar jamiyatning axloqiy va diniy qadriyatlarini aks ettirgan. Ushbu bosqichda oila huquqi shaxs manfaatlaridan ko'ra jamiyat va mulkiy munosabatlar manfaatlarini ustuvor qo'ygan.

Davlat institutlarining shakllanishi va huquqiy tizimlarning rivojlanishi natijasida oila huquqi mustaqil huquq sohasi sifatida ajralib chiqdi. Yangi davrda oila huquqi davlat tomonidan tartibga solinadigan huquqiy munosabatlar majmuiga aylandi.

XX asrda inson huquqlari konsepsiyasining rivojlanishi oilaviy huquqiy munosabatlarda tub burilish yasadi. Nikoh erkinligi, er-xotin huquqiy tengligi, bolalar manfaatlarining ustuvorligi kabi tamoyillar huquqiy jihatdan mustahkamlandi. Natijada oila huquqi avtoritar va patriarxal mazmundan demokratik, insonparvar va ijtimoiy yo'naltirilgan huquq sohasi sifatida shakllandi.

An'anaviy oila modeli tarixan jamiyat barqarorligini ta'minlash, avlodlar davomiyligini saqlash va madaniy qadriyatlarni avlodlar yetkazishga xizmat qilgan. Ushbu modelda oilaviy rollar qat'iy taqsimlangan bo'lib, huquqiy tartibga solish ko'proq majburiyatlar va axloqiy me'yorlarga asoslangan.

Huquqiy nuqtayi nazardan an'anaviy oila modeli ijtimoiy birdamlikni mustahkamlashga xizmat qilgan bo'lsa-da, unda shaxsiy erkinliklar va tenglik tamoyillari cheklangan holatda namoyon bo'lgan.

Zamonaviy oila modeli shaxs huquqlari, gender tengligi va individual erkinliklarni ustuvor deb biladi. Bunda nikoh va oilaviy munosabatlar erkin tanlov asosida shakllanadi. Ushbu model huquqiy jihatdan shaxs manfaatlarini himoya qilishni kuchaytirgan bo'lsa-da, oilaning ijtimoiy funksiyalarini zaiflashtirish xavfini ham yuzaga keltirmoqda.

Shu sababli huquqiy tartibga solishda an'anaviy va zamonaviy yondashuvlar o'rtasida muvozanatni ta'minlash muhim vazifa hisoblanadi. Oila huquqi ushbu muvozanatni ta'minlovchi moslashuvchan huquqiy mexanizm sifatida namoyon bo'lishi lozim.

Zamonaviy davlatlar konstitutsiyalarida oila jamiyatning asosiy bo'g'ini sifatida e'tirof etilib, uni davlat tomonidan himoya qilish majburiyati mustahkamlangan. Konstitutsiyaviy darajadagi kafolatlar oilaning huquqiy maqomini belgilash bilan birga, davlatning oilaviy siyosatini shakllantirishda asos bo'lib xizmat qiladi.

Konstitutsiyaviy himoya oila institutini barqaror rivojlantirish, ijtimoiy himoya mexanizmlarini kuchaytirish va oilaviy munosabatlarda huquqiy adolatni ta'minlashga xizmat qiladi.

Xalqaro huquqda oila instituti inson huquqlarining muhim elementi sifatida e'tirof etiladi. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya, Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to'g'risidagi konvensiya kabi hujjatlar oilani himoya qilishning universal standartlarini belgilaydi.

Milliy qonunchilikning ushbu xalqaro standartlarga moslashuvi oila huquqining zamonaviy talablarga javob berishini ta'minlaydi hamda oilaning huquqiy himoyasini kuchaytiradi.

Oila institutining evolyutsiyasi va huquqiy tartibga solinishi jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq bo'lib, u doimiy rivojlanib boruvchi ijtimoiy-huquqiy jarayon hisoblanadi. Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, oila huquqi jamiyat ehtiyojlariga moslashgan holda takomillashib boradi.

Zamonaviy sharoitda oila institutining barqarorligini ta'minlash uchun an'anaviy qadriyatlar, zamonaviy huquqiy yondashuvlar, konstitutsiyaviy kafolatlar va xalqaro standartlar o'rtasida muvozanatni ta'minlovchi izchil huquqiy siyosat olib borilishi zarur. Bu esa jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va huquqiy taraqqiyotining muhim sharti hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida oila jamiyatning asosiy bo'g'ini sifatida e'tirof etilib, u jamiyat va davlat muhofazasida bo'lishi mustahkamlangan. Mazkur norma oilaning huquqiy maqomini oliy darajada belgilash bilan birga, davlatning oilani himoya qilish va qo'llab-quvvatlash borasidagi majburiyatlarini huquqiy jihatdan kafolatlaydi.

Konstitutsiyaviy yondashuv oilani nafaqat shaxsiy munosabatlar doirasi, balki ijtimoiy ahamiyatga ega institut sifatida baholashga asos bo'ladi. Bu esa oila huquqining boshqa huquq tarmoqlari bilan uzviy bog'liqligini ta'minlaydi.

1998-yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi mamlakatda oilaviy munosabatlarni huquqiy tartibga solishning asosiy manbai hisoblanadi. Ushbu kodeksda nikohning ixtiyoriyligi, er-xotin huquqiy tengligi, bolalar manfaatlarining ustuvorligi kabi zamonaviy huquqiy tamoyillar mustahkamlangan.

Oila kodeksi oilaviy munosabatlarni tartibga solishda an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy huquqiy yondashuvlar o'rtasida muvozanatni ta'minlashga qaratilgan. Unda nikoh tuzish va bekor qilish, ota-onalik huquq va majburiyatlari, aliment majburiyatlari, vasiylik va homiylik institutlari batafsil huquqiy tartibga solingan.

O'zbekistonda oila institutini rivojlantirish faqat normativ-huquqiy hujjatlar bilan cheklanmay, balki izchil davlat siyosati orqali amalga oshirilmoqda. Davlat tomonidan oilani mustahkamlash, yosh oilalarni qo'llab-quvvatlash, onalik va bolalikni muhofaza qilishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar tizimi joriy etilgan.

So'nggi yillarda oila institutini rivojlantirishga qaratilgan konsepsiyalar va davlat dasturlari qabul qilinib, ularning doirasida oilaviy nizolarni oldini olish, ajralishlar sonini kamaytirish, oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashga yo'naltirilgan huquqiy va ijtimoiy mexanizmlar ishlab chiqilmoqda. Bu holat oila huquqining faqat tartibga soluvchi emas, balki profilaktik va ijtimoiy himoya funksiyalarini ham kuchaytirayotganini ko'rsatadi.

Globallashtirish, urbanizatsiya va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi O'zbekistonda ham oila institutiga yangi chaqiriqlarni yuzaga keltirmoqda. Nikoh va ajralish munosabatlari, gender tengligi, ota-onalik mas'uliyati, bolalar huquqlarini ta'minlash masalalari huquqiy jihatdan yanada takomillashtirilishni talab etmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, O'zbekiston qonunchiligi xalqaro huquqiy standartlarga moslashtirilib, oilani himoya qilish bo'yicha universal tamoyillar milliy huquq tizimiga integratsiya qilinmoqda. Bu jarayon oila institutining barqarorligini saqlash bilan birga, shaxs huquq va erkinliklarini ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida oila institutining rivojlanishi konstitutsiyaviy kafolatlar, maxsus oilaviy qonunchilik va izchil davlat siyosati orqali ta'minlanmoqda. Oila huquqining zamonaviy rivoji an'anaviy milliy qadriyatlar va xalqaro huquqiy standartlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga qaratilgan.

Mazkur yondashuv oila institutining huquqiy barqarorligini mustahkamlash, jamiyatda ijtimoiy muvozanatni saqlash va davlatning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi.
2. Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to'g'risidagi Konvensiya (CEDAW, 1979).
3. Glendon M.A. The Transformation of Family Law. – Chicago: University of Chicago Press, 1989.
4. Eekelaar J. Family Law and Social Policy. – London: Weidenfeld & Nicolson, 2017.
5. Freeman M. Law and Family Values. – Oxford: Oxford University Press, 2015.
6. Goode W.J. World Changes in Divorce Patterns. – New Haven: Yale University Press, 1993.